

กระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ: กรณีศึกษา
บ้านวังกะ ตาบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

The Learning Process of Mon Ethnic Identities: A Case
Study of Ban Wang Ka, Nong Lu Sub-district, Sangkhla
Buri District, Kanchanaburi Province

นพรัตน์ ไชยชนะ^{1*} อภิชาติ ใจอารีย์² และประสงค์ ตันพิชัย²

Nobparat Chaichana^{1*}, Apichart Jai-aree² and Prasong Tanpichai²

¹ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
กาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี 71190

² ภาควิชาการพัฒนาศักยภาพกรมมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดนครปฐม 73140

¹ Community Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Kanchanaburi Rajabhat University Kanchanaburi Province 71190

² Department of Human and Community Resource Development, Faculty of Education
and Development Sciences, Kasetsart University, Nakhon Pathom Province 73140

*Corresponding author: chimmanee2531@gmail.com

Received: September 29, 2020; Revised: December 3, 2020; Accepted: March 1, 2021

บทคัดย่อ

กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะอพยพเข้าสู่ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2491 ด้วยเหตุผลทาง
การเมืองเป็นหลักอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มอญเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และ
การเมือง สร้างพรมแดนชาติพันธุ์ ด้วยการเลือกสรรความแตกต่างทางวัฒนธรรมมาเป็น
สัญลักษณ์โดยการสร้างอดีตขึ้นมาจับปัจจุบัน ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านภาษา อัตลักษณ์ด้านที่
อยู่อาศัย อัตลักษณ์ด้านการแต่งกาย อัตลักษณ์ด้านอาหาร อัตลักษณ์ด้านพิธีกรรมความเชื่อ
อัตลักษณ์ด้านประเพณี อัตลักษณ์ด้านดนตรีและการรำ กระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติ

พันธุ์มอญเกิดขึ้นในลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน ก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน เอาชีวิตรอด และความสัมพันธ์ร่วมกันในชุมชน เกิดวัฒนธรรมการผลิต การสร้างระบบคุณค่า พร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ นำไปสู่การจัดระบบความสัมพันธ์ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แสดงถึงพหุอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในชุมชนบ้านวังกะว่า “ตัวเป็นไทยใจเป็นมอญ”

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ชาติพันธุ์, กระบวนการเรียนรู้, พรมแดนชาติพันธุ์

Abstract

The ethnic Mon of Ban Wang Ka immigrated to Thailand in 1948 mainly because of political reason. Their ethnic identities are results of economic, social and political interactions and selections of cultural differences as their symbols using the past to serve the present. These identities are language, housing, dressing, food, rituals, beliefs, traditions, music and dance. The learning process of Mon ethnic identities happens as community culture where people struggle for wellbeing and survival. Relationship in the community causes production culture. They build a value system with various rituals that lead to a relationship system that makes people in the community live together happily with peace. This illustrates the multi-identities of the ethnic Mon of Ban Wang Ka as reflected in the slogan “Thai bodies with Mon’s hearts”.

Keywords: Ethnic identities, learning process, ethnic border

บทนำ

“มอญ” มีประวัติศาสตร์แห่งอาณาจักรอันรุ่งเรือง ด้วยสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมประเพณี จนถือได้ว่ามอญเป็นครูหรือต้นแบบของอาณาจักรทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนบ้าน ทั้งเมียนมา ไทย ลาว และเขมร บรรพชนของชาวมอญได้ดิ้นรนต่อสู้เพื่อรักษาอาณาจักรต่าง ๆ ของตนเอาไว้อย่างสุดกำลังความสามารถแต่ถึงกระนั้นก็ต้องสูญเสียอาณาจักรสุดท้ายแก่พม่าในปี พ.ศ. 2300 และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมียนมาเป็นต้นมา มอญผู้ที่เคยครอบครองผืนแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาลจากเมียนมาตอนล่างไปจนถึงที่ราบตอนกลางของกลุ่มน้ำแม่กลอง และเจ้าพระยาแม่น้ำปาด โดยมียาอาณาจักรสำคัญตั้งอยู่ทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ อันประกอบด้วยอาณาจักรทริภุญไชย และศรีเทพ ส่วนเมือง

หลวงดั้งเดิมของชาวมอญ คือ กรุงหงสาวดีหรือพะโค (Pegu) อย่างไรก็ตามหลังจากที่บรรพชนมอญได้ใช้ความพยายาม อย่างต่อเนื่องแต่ไม่บรรลุผลในการกอบกู้อิสรภาพจากเมียนมา ผู้ถือได้ว่าเป็นศัตรูตัวฉกาจของชนมอญกลุ่มวัฒนธรรมดั้งเดิมกลุ่มนี้จึงกลายเป็นชนชาติที่ไร้ประเทศผลที่เกิดขึ้น คือ การอพยพเข้าสู่ดินแดนประเทศไทย (Winichkul, 1999)

กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ ปัจจุบันมีประชากรมากกว่า 12,000 คน ส่วนใหญ่อพยพมาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในรัฐมอญของสาธารณรัฐสหภาพเมียนมา เช่น เมืองเย เมืองสองปึก เมืองมูเต็ง เมืองเมาะล้าเล็ง เมืองสะเทิม เป็นต้น การอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ เข้ามาในดินแดนประเทศไทยนอกจากเหตุผลทางด้านการเมืองยังพบว่า มีเหตุผลต่าง ๆ ที่เอื้อในการอพยพเข้ามา โดย สุจริตลักษณ์ ตีผลตุง และประภาศรี คำสอาด (2550) เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ (2549) และข้อมูลในการสำรวจการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์มอญด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังนี้ (1) การมีเขตติดต่อกัน การที่เคยมีการเดินทางเข้าออกไปมาหาสู่หรือทำมาหากินตามบริเวณพื้นที่ติดต่อกันมาแต่เก่าก่อนโดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงเส้นกักปันเขตแดน (2) การมีความโอบอ้อมและเมตตาอารีของคนไทย (3) สภาพสังคมที่ดีกว่า ภายในอาณาเขตของประเทศไทย กลุ่มชาติพันธุ์มอญที่อพยพเข้ามาสามารถทำมาหากินได้ในสภาพที่ดีพอใช้ และไม่ต้องหวาดกลัวต่อการถูกบังคับเป็นแรงงานทาสเหมือนในเมียนมา (4) สภาพเศรษฐกิจที่ดีกว่า และการทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์แม้จะไม่ร่ำรวยมาก แต่เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทยทั้งหมด การทำมาหากินในประเทศไทยนับว่าดีกว่าเกือบทุกประเทศในภูมิภาค (5) การนับถือพระพุทธศาสนา ทั้งชาวมอญและชาวไทยก็นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกันและ (6) นโยบายผ่อนผันของรัฐบาลไทย ไม่เคยมีนโยบายสกัดกั้นหรือผลักดันอย่างรุนแรงและเฉียบขาดต่อชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาในประเทศไทย

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นที่น่าสนใจศึกษา เพราะสามารถทำให้ค้นหาลักษณะทางชาติพันธุ์ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านวังกะ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาจากรัฐไทย นอกจากนี้ชุมชนยังมีความน่าสนใจหลายประการ คือ (1) การก่อตั้งชุมชนมอญตั้งแต่อพยพในช่วง พ.ศ. 2491 นั้น มีการตั้งบ้านเรือนบริเวณสามประสบ พื้นที่ระหว่างลำน้ำปิง คลี่ ของกาเลีย และรันตี ต่อมาการสร้างเขื่อนเขาแหลมในปี พ.ศ. 2524 – 2527 กลุ่มชาติพันธุ์มอญต้องอพยพขึ้นมาในพื้นที่จัดสรร และมีพัฒนาการขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่นที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (2) กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ เป็นกลุ่มมอญใหม่ โดยอพยพเข้ามาในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2491 ด้วยสาเหตุจากสถานการณ์ทางการเมือง ทางราชการไทยจัดให้เป็นผู้พลัดถิ่นสัญชาติเมียนมา และ

ดำเนินการด้านสิทธิมนุษยชน เป็นพลเมืองไทย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมาซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) ได้รับสัญชาติไทยเพียง 4,890 คน (3) ชุมชนชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะสุกระบวนการกลายเป็นสินค้า เกิดการขยายตัวจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวโดยมีสัญลักษณ์สะพานไม้มอญเป็นจุดขายทางวัฒนธรรม (4) ชุมชนมอญบ้านวังกะ มีผู้นำทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ หลวงพ่ออุตตมะ พระสงฆ์ชาวมอญผู้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ (5) สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในระยะเวลากว่า 70 ปี บนพื้นที่ชายแดนไทย – เมียนมา กลุ่มชาติพันธุ์มอญมีการปรับตัวเข้าหารัฐไทย วาทกรรมอัตลักษณ์ที่ว่า “ตัวไทย ใจเป็นมอญ” และ (6) ชุมชนมอญบ้านวังกะ มีระบบความเชื่อการนับถือผีควบคู่กับพระพุทธศาสนา ทั้งผีบรรพบุรุษและผีเจ้าที่ นำไปสู่รูปแบบการจัดพิธีกรรมในการเลี้ยงผีเพื่อแสดงความเคารพ และจัดระเบียบร่วมกันในชุมชน

กล่าวได้ว่าการมองอัตลักษณ์และความเป็นชุมชนมอญที่เลื่อนไหล ไม่ผูกติดกับอาณาเขตที่แน่นอนให้ความสำคัญกับการศึกษาที่มีลักษณะเป็นพลวัต เน้นการตีความ อธิบาย ปรากฏการณ์ โดยผลที่เกิดขึ้น คือ การหาแนวทางส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้การดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่ได้ชื่อว่าเป็นคนไร้แผ่นดินเพื่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ โดยเชื่อมโยงวัฒนธรรมจากอดีตสืบทอดสู่ปัจจุบัน อย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์ มีผลถึงยุคสมัยปัจจุบัน มีอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของตน เกิดองค์ความรู้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบท สามารถดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และเครือข่ายความสัมพันธ์ระบบเครือข่ายที่เป็นสิ่งยึดโยงให้วัฒนธรรมมอญและอัตลักษณ์ความเป็นมอญดำรงอยู่ได้จนถึงวันนี้

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

กรอบแนวคิดและสมมุติฐาน

การศึกษาประเด็นทางด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญที่ผ่านมา พงานวิจัยที่หลากหลาย เช่น การศึกษาโดยยศ สันตสมบัติ (2559) องค์ บรรจุน (2560) เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ (2549) กล่าวถึงประเด็นอัตลักษณ์ของชาวมอญ ปรากฏให้เห็น เช่น ภาษา การแสดง พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ โดยมีการสื่อสารเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างอัตลักษณ์

ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญให้เกิดขึ้น และช่วยทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญได้ดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชนเอาไว้ นอกจากนี้ยังพบว่ากระแสโลกาภิวัตน์ ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ระบบทุนนิยม และสิ่งแวดล้อม มีผลอย่างยิ่งต่อการสูญหายของอัตลักษณ์ความเป็นมอญ ดังปรากฏในงานวิจัยของ โฉน สนสกุล (2535) สุจริตลักษณ์ ตีผดุง (2545) ชลธิรา สัตยารัตนา และคณะ (2547) และ สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2553) อย่างไรก็ตามในประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ มีข้อค้นพบว่าการศึกษาข้างต้นล้วนมุ่งศึกษาอัตลักษณ์เพื่อการสืบทอดความเป็นมอญเท่านั้นผ่านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่ผ่านจากบรรพบุรุษ โดยประเด็นดังกล่าวใช้พื้นที่ต่าง ๆ ประเทศไทย ซึ่งมีบริบทที่แตกต่างกัน ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษามากกว่า 10 ปี ดังนั้นในการศึกษาของผู้วิจัยจะศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นกระบวนการเรียนรู้ในการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญในพื้นที่ชายแดนไทย – เมียนมากับบริบทสังคมในปัจจุบันซึ่งเป็นภาพสะท้อนความแตกต่างบนพื้นที่พหุวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เมียนมา ลาว มุสลิม และมอญ

วิธีวิทยาการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประยุกต์วิธีวิทยาแบบชาติพันธุ์วรรณา เก็บข้อมูลโดยการค้นคว้าจากเอกสาร ข้อมูลจากภาคสนาม ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในพื้นที่ "ส่วนตัว" และพื้นที่ "สาธารณะ" ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล โดยมีการตรวจสอบข้อมูลทุกขั้นตอน ผู้วิจัยมีการวางแผนโดยใช้เทคนิคเพื่อให้ได้ข้อมูลลึกและรายละเอียดมีความน่าเชื่อถือ ดังนี้

1. การเลือกสนามวิจัยและสถานการณ์ทางสังคม: การศึกษาสำรวจ ด้วยเหตุผลของความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงหมู่บ้าน โดยเข้าไปติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ กำหนดวันที่จะเข้าไปศึกษาสังเกตและสัมภาษณ์ เพื่อให้นักวิจัยมีผู้นำในการเข้าไปสัมภาษณ์ยังครัวเรือนต่าง ๆ และรวมถึงสถานการณ์ทางสังคม ได้แก่ สถานที่ในชุมชนแห่งนี้มีการทำกิจกรรมร่วมกันในงานประเพณีต่าง ๆ รวมถึงวิถีชีวิตประจำวัน ผู้แสดง ในที่นี้ คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ กลุ่มชาติพันธุ์มอญ และผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ เป็นผู้อธิบายถึงลักษณะและการใช้ชีวิตในชุมชน

2. การเข้าสนาม: การเข้าชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ โดยการเข้าศึกษาวิจัยหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ โดยการประสานติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านของชุมชน และสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชน โดยวิธีการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน โดยใช้เวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2559 – เมษายน พ.ศ. 2560 ในการเข้าไปสังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน

3. การเยือนชุมชนที่ศึกษา: ผู้วิจัยหาแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ และชุมชนบ้านเจดีย์สามองค์ซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียง ทั้งแหล่งข้อมูลจากเจ้าอาวาสวัดวังกวีเวการาม (ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ) และปราชญ์ชุมชนด้านวัฒนธรรม จำนวน 10 คน โดยวิธีการคัดเลือกเฉพาะเจาะจง การสำรวจชุมชนโดยจัดทำแผนที่เดินดิน ทำให้นักวิจัยเห็นโครงสร้าง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านวังกะ

4. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม: เพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิด้านต่าง ๆ ของชีวิตคนในชุมชน ทำให้ค้นพบสถานการณ์ทางวัฒนธรรมในชุมชน เข้าใจเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม และนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องของการศึกษาโดยการจัดสนทนากลุ่มย่อย ในลักษณะแผนผังความคิด

5. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth interview) : โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เจ้าอาวาสวัดวังกวีเวการาม ผู้นำชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์มอญ จำนวน 15 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง คือ หน่วยงานราชการในพื้นที่ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NEG) จำนวน 12 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก/และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลร่วมกรณีหลากหลาย (Maximum Variation Sampling) เป็นการเลือกตัวอย่างที่ครอบคลุมความหลากหลายที่ผู้วิจัยให้ความสนใจเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ต่างกััน และในระยะเวลาที่ต่างกัน

6. จัดสนทนากลุ่มย่อย: เป็นวิธีการสนทนากับกลุ่มชาติพันธุ์มอญ เจ้าหน้าที่ภาครัฐและนักพัฒนาองค์กรเอกชน โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพบริบทของชุมชน ด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและเหตุการณ์สำคัญในอดีต สภาพกายภาพ สภาพสังคมและวัฒนธรรม สภาพทรัพยากรธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจ รวมทั้งสภาพปัญหาทั่วไปของชุมชน และวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ

7. การวิเคราะห์ข้อมูล: ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มขึ้นในขณะการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกจะเริ่มขึ้นเมื่อข้อมูลสนามอ้อมตัวการวิเคราะห์เชิงลึกนั้นใช้การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าทั้งด้านตัวผู้วิจัย ด้านเวลาและด้านวิธีการ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการจำแนกข้อมูลด้วยฐานความเหมือนความต่างด้วยข้อมูลที่ได้อาจการวิเคราะห์สังเคราะห์ดังกล่าวจะถูกนำเสนอต่อชุมชนด้วยการจัดเวทีเสวนาขึ้นซึ่งประโยชน์ที่ได้คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การตรวจสอบข้อมูลร่วมกันและการสนับสนุน

กระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในงานศึกษาวิจัยภายหลังการวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จสิ้นจนได้องค์ความรู้ที่ทุกฝ่ายเข้าใจตรงกัน กระบวนการเขียนรายงานการวิจัยจะเริ่มต้นขึ้น

8. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ: การตรวจสอบข้อมูลเป็นการดำเนินการหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล และก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล โดยในการวิจัยครั้งนี้มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่

– การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ซึ่งจะเป็นการพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้นำมาเชื่อถือเพียงใด โดยจะตรวจสอบจากแหล่งบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่ต่างแหล่งกัน ได้แก่ เกษตรกร ปรานัญ/ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ครู และนักพัฒนางานองค์กรเอกชนในพื้นที่

– การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ซึ่งจะพิจารณาจากวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลในประเด็นเดียวกัน โดยวิธีการที่ใช้ ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะจง และการสนทนากลุ่ม

9. การจัดเวทีคืนข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลงานวิจัย เพื่อนำเสนอข้อมูลผลการวิจัยเบื้องต้นให้ชุมชนตรวจสอบความถูกต้อง แลกเปลี่ยน และระดมความคิดเห็นในการตรวจสอบความถูกต้องและยืนยันข้อมูลในวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2561 ณ โรงเรียนวัดวังแก้วเวการาม จังหวัดกาญจนบุรี

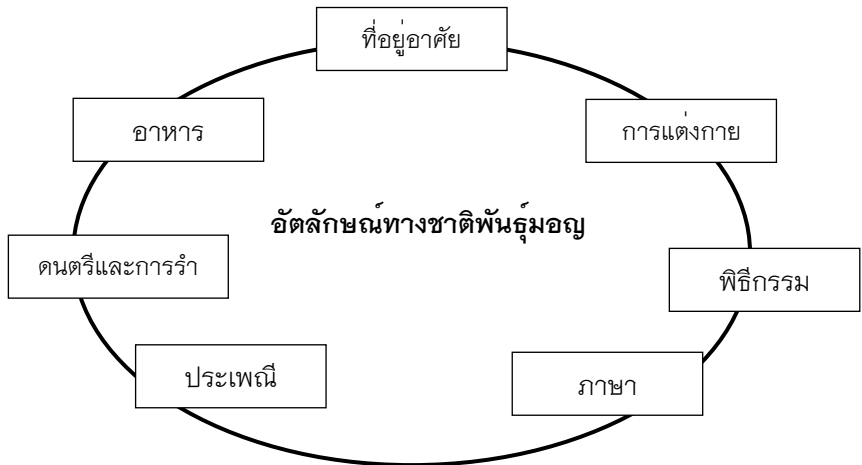
ผลการศึกษา

การศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนมอญบ้านวังกะใช้แนวทางการศึกษาปรากฏการณ์วิทยา: ทฤษฎีว่าด้วยการศึกษาวิถีมนุษย์ (Avery, Auvien, Streibal and Weiss, 1981) เป็นเครื่องมือสำคัญในสายมานุษยวิทยาเพื่อการศึกษา ตัวตน กลุ่มคนในสภาวะของการดำรงชีพในชีวิตประจำวันโดยไม่ทำให้กระทบกระเทือนการดำรงชีพหรือการอาศัยอยู่ของพวกเขา ขณะสายสังคมวิทยาใช้ปรากฏการณ์วิทยาเพื่อเข้าไปทำความเข้าใจสังคมคนที่อาศัยในสังคมนั้น โดยอาศัยทฤษฎีที่อยู่นอกเหนือจากโครงสร้างนิยมหรือหลังโครงสร้างนิยม สำหรับแนวคิดปรากฏการณ์วิทยาเป็นแนวทางการศึกษาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงทุกมิติ เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม เป็นการแสวงหาความรู้โดยเน้นความสำคัญของข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมายหรือการนิยามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เชื่อว่าทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเปิดโอกาสให้เราอธิบายแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของถิ่นที่ (Spirit of Place) ที่ประกอบไปด้วยสองส่วนหลักคือส่วนของการสร้าง (building) ที่เน้นความสำคัญด้านกายภาพและส่วนของโครงข่ายความสัมพันธ์ที่เน้นการอยู่อาศัย

(dwelling) การเชื่อมโยงระหว่างชีวิตสภาวะของการมีตัวตน (being-in-the-world) และสภาวะแวดล้อมในชีวิตประจำวัน นำไปสู่การทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ และกระบวนการเรียนรู้ตามข้อค้นพบ ดังนี้

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ

กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมีลักษณะการดำรงชีวิตที่สืบทอดจากบรรพบุรุษผสมผสาน ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เมื่อบริบทเปลี่ยนไปจึงมีลักษณะที่แสดงถึงตัวตน ผู้วิจัยค้นพบอัตลักษณ์ 7 ด้าน ทั้งนี้ถึงแม้ว่าลักษณะอัตลักษณ์ดังกล่าวมีลักษณะร่วมกับมอญในพื้นที่อื่น ๆ ที่ประเทศไทยบ้างแต่รูปแบบดังกล่าวมีความเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

ภาพที่ 1 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ ประเทศไทย
รายละเอียดอัตลักษณ์ที่ค้นพบในชุมชนมอญบ้านวังกะ สามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์	รายละเอียด
อาหาร	วิธีการรับประทานอาหารของมอญบ้านวังกะ นิยมรับประทานอาหารแค่ 2 มื้อ ได้แก่ ช่วง 11 โมง และ 17.00 เป็นต้นไป กลุ่มชาติพันธุ์มอญเน้นนำทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนมาประกอบอาหาร เน้นรสชาติเปรี้ยว เช่น กระเจี๊ยบ มะตาด เป็นต้น อาหารที่เป็นอัตลักษณ์ของมอญวังกะ ได้แก่ ขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วย ข้าวแช่ (สงกรานต์) เป็นต้น
ดนตรีและการรำ	ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้ชำนาญด้านดนตรีที่มาจากเมืองมอญ ผูกสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนที่สนใจมีความชำนาญและสามารถสืบทอดวัฒนธรรมด้านดนตรี และการรำจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันมี 3 กลุ่ม คือ (1) วงกวนกว่าตมอญ (2) วงปี่พาทย์มอญหงสาวดี (3) วงดนตรีวัฒนธรรมมอญ การแสดงหรือการรำส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับตำนานกลุ่มชาติพันธุ์มอญ วิถีชีวิต และพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมด้านดนตรีมอญมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีตลอด ส่งผลต่อการสืบทอดมีความสะดวกมากขึ้น
ประเพณี	อัตลักษณ์ด้านประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ มีการจัดประเพณีรอบปีส่วนใหญ่เน้นในเรื่องวิถีการทำมาหากินในระบบการผลิต ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนและรื้อฟื้นขึ้นมาโดยผู้นำทางจิตวิญญาณ คือ ทำบุญด้วยผลผลิตทางการเกษตร (จ้องโอะฮ์ตัน) ทานพิน ถวายไฟ, การสวดธรรมะของพระภิกษุ กลุ่มชาติพันธุ์ถวายเช้าและเพล, วันมาฆบูชา/กวนข้าวยาตู่, วันมาฆบูชา, วันเกิดหลวงพ่อบุตตมะ, สงกรานต์มอญสังฆะบุรี, ทำบุญสงฆ์หลวงพ่อบุตตมะ, วันวิสาขบูชา ตลาดนิพพาน/รดน้ำต้นโพธิ์, พิธีกรรมขอขมาครูบาอาจารย์, วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา/การดักบาตรดอกไม้อ้อ, ทำบุญหม้อเงินหม้อทองคำ, ประเพณีดักบาตรน้ำผึ้ง/ลอยเรือสะเดาะเคราะห์บูชาพระอุปคุต, วันออกพรรษา/ดักบาตรเทโว/ดักบาตรดอกไม้อ้อ
ภาษา	มอญมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตัวเอง ถือเป็นอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ แต่สำหรับภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ สามารถสื่อสารในชีวิตประจำวันโดยใช้ภาษามอญ โดยเฉพาะรุ่นที่ 1 – 2 ซึ่งเป็นกลุ่มที่สามารถใช้ได้ทั้งภาษาพูด

อัตลักษณ์ทาง ชาติพันธุ์	รายละเอียด
	และภาษาเขียน ส่วนรุ่นที่ 3 ลงมานั้นสามารถสื่อสารภาษาพูดได้ แต่ไม่สามารถใช้ภาษาเขียนได้
พิธีกรรม	พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ บ้านวังกะ เน้นการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนาและความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งได้แก่การนับถือผีบรรพชน โดยมีอยู่ 2 ระดับ คือ ผีหมู่บ้าน และ ผีบ้านผีเรือน โดยพิธีกรรมส่วนใหญ่สืบทอดจากจากบรรพชน
การแต่งกาย	มีการแต่งกายที่โดดเด่น โดยกลุ่มที่แสดงอัตลักษณ์ได้ชัดเจนที่สุด คือ รุ่นที่ 1 -2 โดยมีการแต่งกายด้วยชุดมอญในวันสำคัญ และในชีวิตประจำวัน โดยผู้หญิงจะมีสไบและนุ่งถุงสีสนัดใส ส่วนผู้ชายจะนุ่งโสร่งลายตารางสีแดง ที่แสดงอัตลักษณ์สำคัญให้แตกต่างจากชนกลุ่มอื่น
ที่อยู่อาศัย	ตั้งแต่การอพยพเข้ามาสู่บ้านวังกะมีการตั้งถิ่นฐานละแวกเดียวกันโดยใช้ทรัพยากรในชุมชน คือ ไม้ไผ่รวกมาทำที่อยู่อาศัย ต่อมาเมื่อพื้นที่ย้ายขึ้นมาจากการสร้างเขื่อนทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญมีการสร้างบ้านเรือน โดยนำไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยโดยยึดรูปแบบการสร้างเรือนแบบมอญดั้งเดิม และมีการปรับปรุงต่อเติมโดยใช้วัสดุอุตสาหกรรม ซึ่งจุดเด่นด้านที่อยู่อาศัย คือ การสร้างหิ้งพระที่ยื่นออกจากตัวบ้าน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทั้งภายใน และภายนอก เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และการสื่อสารในชีวิตประจำวันในบริบทต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้เกิดการสร้างพรมแดนชาติพันธุ์ ด้วยการเลือกสรรความแตกต่างทางวัฒนธรรมมาเป็นสัญลักษณ์ เพื่อรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ดังนั้นผู้ที่สามารถรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญเอาไว้ได้อย่างสมบูรณ์ คือ มอญรุ่นแรก มอญรุ่นที่สอง และส่งผ่านไปยังรุ่นที่สาม ได้แก่

รุ่นที่ 1 เป็นกลุ่มที่มีอายุมากที่สุดที่ชุมชน โดยกลุ่มนี้อพยพมาสู่ประเทศไทยเมื่อ 70 ปี ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ประมาณ 60 คน จัดว่าเป็นกลุ่มที่รักษาตัวตนความเป็น “มอญ” ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การแสดงตัวตนความเป็นมอญด้วยการแต่งกาย การไว้ทรงผม การกินหมาก การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดง

ความมีตัวตนและการรักษาไว้ใน “พื้นที่” ของคนชายขอบของสังคมไทยเพื่อต่อรองกับวัฒนธรรมกระแสหลัก และการท่องเที่ยวที่เข้ามากับคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย

“คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ คือ รุ่นที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน ส่วนมากจะล้มหายตายจากไปเกือบจะหมดแล้วในชุมชน ซึ่งจะเป็นได้ว่าคนรุ่นนี้มีความเป็นมอญสูงมาก เนื่องจากการรักษาตัวตนของมอญยังคงอยู่กับรุ่นนี้ เป็นเพราะว่าคนรุ่นนี้มีวัฒนธรรมของความเป็นมอญชัดเจนติดตัวมาตั้งแต่ดินแดนของบรรพชน” (สนทนากลุ่ม 15 พฤษภาคม 2561)

รุ่นที่ 2 เป็นผู้แบกรับภาระทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวเป็นหลัก มีภาระในการดูแลครอบครัว ต้องทำงานและดูแลพ่อแม่ เลี้ยงลูก พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในชุมชน ถึงแม้จะเกิดในดินแดนเฝื่อนมาและอพยพเข้ามาตามครอบครัว การพัฒนากระแสหลักและกลไกทางสังคมไทยหรืออิทธิพลจากสื่อที่ใช้ประจำวัน รวมทั้งมีการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มต่างชาติพันธุ์ อัตลักษณ์จึงมีความเลื่อนไหลระหว่าง “ความเป็นมอญ” และ “ความเป็นไทย” โดยมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีมอญไว้ให้ได้มากที่สุด

“การต้องออกไปทำงาน หรือรับจ้างทั่วไป เป็นสิ่งที่ป็นหน้าที่หลักของเรา เพราะจะได้นำเงินที่ได้มาดูแลครอบครัว นอกจากนี้การสื่อสารโดยใช้ภาษาไทยเป็นหลักในการทำงานต่างถิ่นเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากในอำเภอสังขละบุรีมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม ภาษาที่เหมาะสมในการสื่อสารมากที่สุด คือ การใช้ภาษาไทย” (กลุ่มชาติพันธุ์มอญรุ่นที่ 2, นางเอ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2561)

รุ่นที่ 3 ถูกคาดหวังจากชุมชน แต่ผลจากการพัฒนาจากรัฐไทย กระแสการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ รวมทั้งการเลือกคู่ครองต้องแยกตัวออกไปจากชุมชน และปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ “ความเป็นมอญ” จึงถูกกดทับด้วย “ความเป็นไทย” แสดงพหุอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญว่า “ตัวเป็นไทย ใจเป็นมอญ”

“รุ่นนี้ถือเป็นกลุ่มที่มีความเคลื่อนไหวทางอัตลักษณ์อย่างมาก เพราะเนื่องจากว่าเป็นรุ่นที่ได้รับสัญชาติไทยหมดแล้ว แต่ได้รับการปลูกฝังประเพณี วัฒนธรรมความเป็นมอญจากบรรพบุรุษทำให้เกิดการกดทับทั้งความเป็นและความเป็นมอญ ซึ่งเขาจะแสดงออกตามบริบทที่จะให้เขาเป็น” (นักวิชาการด้านมอญศึกษา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2561)

การสร้างตัวตนของความเป็น “มอญ” มีผลมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน ผลกระทบที่มีการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างถิ่น บนพื้นที่ชายแดน ไทย – เมียนมา และการพัฒนาจากกระแสหลัก การท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นผู้ที่รักษาสัญลักษณ์มอญไว้ได้อย่างมั่นคง โดยไม่ต้องอาศัยการแสดงด้วย “การจัดฉาก” ได้แก่ คนสูงวัยในชุมชน ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ เกือบ 70 ปี ขึ้นไป ถึงแม้ว่าคนเหล่านี้บางคนจะได้รับสัญชาติไทยแล้วก็ตาม แต่ความเป็นมอญได้แทรกซึมเข้าไปในระดับจิตใจส่วนลึก ไม่อาจเปลี่ยนแปลงกลุ่มสูงวัยในที่นี้ได้ ความเต็มใจที่จะใช้ชีวิตตามอัตภาพโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นสรณะแห่งชีวิต กิจกรรมประจำวันตั้งแต่เช้านี้ไปจนกระทั่งถึงเวลาก่อนเข้านอน กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะท่อมกลางกระแสน้ำหลากหลายและผันแปรไม่หยุดนิ่ง มีการเลือกใช้อัตลักษณ์บางส่วนเพื่อต่อรอง ประนีประนอม เมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับสภาพสังคมที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะชุมชนบ้านวังกะท่อมกลางกระแสน้ำหลากวิถีชีวิต อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ได้รับการสืบทอดและนำมาใช้สร้างเป็นพรมแดนชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ มีทั้งหมด 4 ประการ คือ

1. จิตสำนึกของความเป็น “มอญ” จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ที่ทำให้เส้นพรมแดนทางชาติพันธุ์เกิดความเปลี่ยนแปลงหลังเมียนมาละเมิดสัญญาปางโหลง ซึ่งเห็นได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญสูงอายุ รุ่นนี้พยายามดำรงอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญเอาไว้อย่างเหนียวแน่น และไม่ต้องอาศัยการปรุงแต่ง ส่วนรุ่นที่สอง เป็นรุ่นที่ถือได้ว่าเป็นจุดเชื่อมโยงไปยังรุ่นที่สาม และรุ่นที่สี่ โดยความเป็นชาติพันธุ์มอญได้คลายความเข้มข้นลงไปบ้างด้วยองค์ประกอบจากสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รุ่นนี้ถือได้ว่าเป็นรุ่นแห่งการแบกรับความรับผิดชอบทางสังคม และเป็นรุ่นที่มีอยู่มากที่สุดในชุมชนมอญ ส่วนรุ่นที่สามและรุ่นที่สี่ ถือได้ว่าเป็นมอญรุ่นใหม่ ถือสัญชาติไทย จัดว่าเป็นกลุ่มที่มีความเข้มข้นของความเป็นมอญน้อยที่สุด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบภายใน

และภายนอก เกิดจากการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ การพัฒนาจากรัฐไทยให้เป็นไทยแท้ การท่องเที่ยว ทำให้คนกลุ่มนี้มีความรู้สึกว่าตัวตนของความเป็นมอญจะเลือกมาแทนที่เมื่อไรก็ได้หากต้องการ สะท้อนการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาจากกระแสหลัก และด้วยข้อจำกัดด้านทรัพยากรที่ดิน กลุ่มชาติพันธุ์มอญเองต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดด้วยการประกอบอาชีพต่าง ๆ สภาพทางภูมิศาสตร์ทำให้ชุมชนมีความน่าสนใจเป็นชุมชนชาติพันธุ์ชายแดน มีจุดเด่นด้านวิถีชีวิต สร้างให้เกิดรายได้สร้างงาน สร้างอาชีพ การบริการและค้าขายในชุมชนขึ้น

2. การมีสายเลือดมอญ

3. การรู้จักประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติมอญ กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ มีความภาคภูมิใจในอาณาจักรหงสาวดีและประวัติศาสตร์อันยาวนานของตน มอญที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป มีความผูกพันกับรัฐมอญที่ตนอพยพมา นโยบายการกลืนกลายระหว่างชนชาติมอญ – เมียนมาทำให้วัฒนธรรมมอญถูกปรับมาเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมียนมา กลุ่มชาติพันธุ์มอญสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ขึ้นใหม่เพื่อมารับข้อดีที่สูญหายไป ประเพณีประติษฐานของกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่มีความโดดเด่น ได้แก่ ชงชาติมอญ วันชาติมอญ ชุดแต่งกายประจำชาติ เป็นต้น สัญลักษณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญในเขตแดนไทย – เมียนมารับรู้ในฐานะเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในชุมชนจินตนาการ การจัดงานเฉลิมฉลองวันชาติมอญ จัดขึ้นทุกปีในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 ตามปฏิทินจันทรคติ ณ ด่านเจดีย์สามองค์ ซึ่งเป็นจุดชายแดนระหว่างไทย – เมียนมา โดยใช้ธงชาติมอญเป็นสัญลักษณ์ร่วมกัน ประกอบด้วยรูปหงส์สีเหลืองบินมุ่งตรงไปยังดวงดาวสีฟ้า พื้นธงชาติสีแดงหมายถึงความกล้าหาญ สีเหลืองเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะ ความเป็นผู้มีเกียรติยศ และสีฟ้าเป็นสัญลักษณ์แห่งสัจจะ/ความจริง ดาวสีฟ้าเป็นสัญลักษณ์แทนดาวนำวิถีที่อยู่ ณ ขั้วโลกสัญลักษณ์แห่งเจตนารมณ์ขอความเป็นชาติมอญ แต่งกายด้วยชุดประจำชาติมอญผู้ชายนุ่งโสร่งสีแดงลายคันนาและสวมเสื้อแขนยาวมีลายตารางสีแดง ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงสีแดงมีเชิงตามแบบของชาวมอญและสวมเสื้อสีขาว แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือความสามัคคีของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในการเคลื่อนไหวแบบลัทธิชาตินิยม และถือเป็นอัตลักษณ์ที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะแตกต่างอย่างชัดเจนจากชาวเมียนมาหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

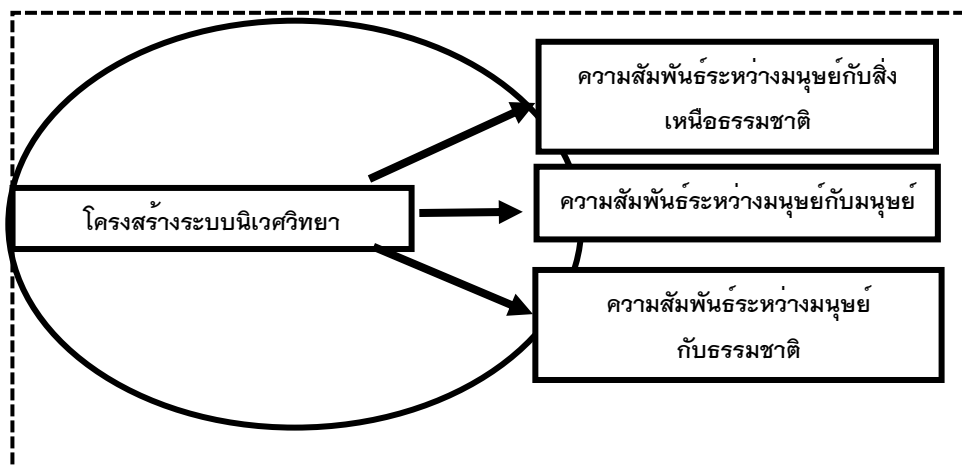
4. ความเคร่งครัดด้านพระพุทธศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติปลูกฝังสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะวิธีปฏิบัติกิจกรรมในวัด ผู้สูงอายุเมื่อเข้าสู่ป่าทางเข้าวัดมักถอดรองเท้า เพราะเชื่อว่าหากใส่

รองเท่าข้าววัดจะทำให้ตนและศาสนาเสื่อมลงเป็นบาปติดตัวไป ไม่พูดเสียงดังหยาบคายจะไม่เป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและตนเองบริเวณเขตวัด เมื่อพระสงฆ์เดินผ่านจะนั่งลงและยกมือไหว้เพื่อแสดงความเคารพเวลาเข้าต้องใส่บาตรซึ่งนิยมใส่บาตรเฉพาะข้าวสวย ส่วนอาหารคาวและหวาน เป็นหน้าที่ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่ได้รับมอบหมายโดยมีเวรผลัดเปลี่ยนไปตามคุ้มบ้านในชุมชน เรียกวัดนมธรรมนี้ว่า การส่งข้าววัด เมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์มอญมีการรวมตัวจัดกิจกรรมเนื่องในประเพณีต่าง ๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีสอดคล้องกับหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา การแสดงออกทางวัฒนธรรมประเพณีของตนค่อนข้างมีอิสระเนื่องจากประเพณีส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องกับวิถีการปฏิบัติที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

กระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ

วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมิ่ววิถีชีวิตที่เกิดขึ้นมาจากการดำเนินชีวิตผสมผสานกับการทำมาหากินท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติในพื้นที่ชายแดนเกิดปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาทิ กะเหรี่ยง ไทย และเมียนมา สภาพพื้นที่ภูมิประเทศมีลักษณะพื้นที่แนวทิวเขา การตระหนักรู้วิถีชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพิงและผูกพันกับธรรมชาติทำให้คนในชุมชนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติ รวมทั้งความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติท่ามกลางวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยกันไม่ได้มีเฉพาะแต่คนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติเท่านั้น แต่รวมถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ คือ ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในชุมชนและภายนอกชุมชนด้วย และด้วยความสัมพันธ์แบบนี้ ทำให้คนในชุมชนได้สร้างความรู้ขึ้นจากการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับทุกสรรพสิ่ง ดังนั้นการศึกษาในวิถีชีวิตจึงไม่อาจแยกกระบวนการเรียนรู้ออกจากวิถีชีวิต กลุ่มชาติพันธุ์มอญดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงระหว่างสังคมดั้งเดิมกับสังคมสมัยปัจจุบัน คือ ก่อนการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณและหลังจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ กระบวนการดำรงชีวิต อาชีพ และสถานที่อยู่อาศัยมีการเปลี่ยนแปลง ในอดีตวิถีชีวิตผูกพันกับระบบการทำการเกษตรกับธรรมชาติ การผลิตเป็นไปเพื่อยังชีพ แต่ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญต้องปรับตัวและเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ครั้งนี้ จึงไม่นำเสนอเฉพาะเพียงมิติวิถีชีวิตที่เป็นภาพนิ่งของความทรงจำในสมัยดั้งเดิม หากแต่นำเสนอให้เห็นภาพพลวัตการเปลี่ยนแปลงและวิธีการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์มอญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชน

กระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะเกิดขึ้นในลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน เพื่อเอาชีวิตรอด และจากการต้องอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นชุมชน การต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินก่อให้เกิดวัฒนธรรมการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรม ซึ่งได้ก่อให้เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น เครื่องมือในการทำเกษตร เครื่องมือในการหาปลา เป็นต้น การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตรอดนี้ต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติจึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาและเป็นไปของจักรวาล โลกและชีวิต พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่า และเกิดการรับศาสนาเข้าสู่ในชุมชนพร้อมกับพิธีกรรมต่าง ๆ การต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่าง ๆ เป็นแนวทางการให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติในลักษณะกระบวนการเรียนรู้

ภาพที่ 2 โครงสร้างทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ

ระบบทั้งสามมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อกันอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในระบบใดระบบหนึ่ง ก็จะส่งผลต่อระบบอื่น ๆ และต่อโครงสร้างของวัฒนธรรมโดยรวม วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์มอญมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มีความหลากหลาย มีความไม่สม่ำเสมอแม้กลุ่มชาติพันธุ์มอญมีถิ่นฐานอยู่ที่มาจากรัฐเดียวกันก็ตาม การปรับตัว

และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมของกลุ่มชนเดียวกัน หรือมีระดับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไป คือ

1. กระบวนการเรียนรู้เพื่อการผลิต ความสัมพันธ์ทางทรัพยากรท้องถิ่น ชุมชน ที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตโดยเฉพาะการทำการเกษตร ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ การอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ ซึ่งเข้ามาในปี พ.ศ. 2491 นั้น ได้มีการปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน ทำนา รับจ้างทั่วไป จ้างปลา การเก็บของป่า/หาของป่า โดยนำรูปแบบการผลิตในวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนมาปรับใช้ในบริบทใหม่ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ การใช้ที่ดินที่มีอย่างจำกัดในการทำการเกษตร

“การเข้ามาในดินแดนแห่งนี้ มีการประกอบอาชีพใหม่ และอาชีพดั้งเดิม ซึ่งอาชีพแต่ละอย่างที่ได้ทำนั้น ก็มีการนำรูปแบบเดิมมาทำ คือ การทำนา เราก็กทำตามแบบเดิมที่เคยทำในรัฐมอญ แต่เมื่อสภาพพื้นที่ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไม่มีพื้นที่ราบลุ่ม ก็ปรับการทำไร่ข้าวแทน โดยดูแบบจากคนกะเหรี่ยงในพื้นที่”

(สนทนากลุ่ม, 5 สิงหาคม 2560)

2. กระบวนการเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน การยึดถือระบบเครือญาติ อาศัยร่วมกันในลักษณะคุ้มบ้าน ความเป็นสังคมเครือญาติทำให้สมาชิกแต่ละคนในหมู่บ้านสนใจ และห่วงใยในความเป็นไปในชีวิตของสมาชิกคนอื่น กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ ท่ามกลางพลวัตการปฏิสัมพันธ์ที่สืบเนื่องกันเป็นระยะเวลานาน จึงอาจจะมีการแลกเปลี่ยน การหยิบยืม การผสมผสาน และการกลืนกลายทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดเรียนรู้และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ที่แตกต่างไปจากเดิม ขณะเดียวกับการปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์และต้องดำรงอัตลักษณ์ และพรมแดนทางชาติพันธุ์ของตนไว้ เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญในพื้นที่บ้านวังกะแห่งนี้ที่พยายามเรียนรู้ในการปรับตัวอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อม และกาณปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

“ลักษณะโครงสร้างของชุมชนอาศัยเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ คนมอญที่อพยพมาจากเมียนมา ก็ถือว่าเป็นญาติกันหมด พี่พี่ พี่พ้าอาศัยซึ่งกันและกัน พยายามปรับตัวกับสภาพแวดล้อม และการพัฒนาของชุมชนของไทย ขณะเดียวกันก็ถ่ายทอดวิถีชีวิตผ่านภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น”

(ปราชญ์ชุมชน, 8 กันยายน 2561)

3. กระบวนการเรียนรู้ในระบบความเชื่อ ให้ความสำคัญกับการนับถือผี ควบคู่กับการนับถือพระพุทธศาสนาโดยเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเป็นไปด้วยอำนาจของผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยทั่วไปกลุ่มชาติพันธุ์มอญมีการนับถือผีประจำตระกูลหรือผีบรรพชน เป็นภูมิปัญญาในการจัดการสังคมให้เป็นระเบียบโดยมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน ผ่านการจัดการของแต่ละครอบครัวโดยอาศัยผีเป็นตัวกำกับควบคุม แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของความเป็นมอญซึ่งนับเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มเกี่ยวกับพิธีกรรมเหล่านี้ และเป็นกุศโลบายทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญรวมตัวกันอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

“ผีบรรพชนเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชน การประกอบพิธีกรรมทำเพื่อสืบทอดความเป็นมอญ เป็นการรวมญาติ เป็นการประชุมสมาชิกในตระกูลหรือในครอบครัว เพื่อปรึกษาเรื่องการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของคนในตระกูลเพื่อวางแผนการทำงานร่วมกัน และเพื่อไม่ให้เกิดความขัดข้องในการจัดงานต่างๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน เป็นต้น การเลี้ยงผีจะกระทำเมื่อ (1) การเลี้ยงผีจะกระทำทุกปีปีละ 2 ครั้ง แล้วแต่การถือปฏิบัติของแต่ละสายตระกูล (2) การเชิญผีไปอยู่ในเสาเอกของบ้านเมื่อมีการปลูกบ้านใหม่ (3) การย้ายผีไปอยู่ที่บ้านคนอื่น กรณีที่ไม่มีผู้สืบทอดตนผี เนื่องจากตนผิคนปัจจุบันไม่มีลูกชายก็จะทำพิธีย้ายผีไปอยู่บ้านที่มีลูกชาย การเลี้ยงผีทั้ง 3 ประเภทนี้จะไม่ทำพิธีใหญ่โต แต่เป็นการทำเฉพาะภายในตระกูลเท่านั้น”

(นักวิชาการด้านมอญศึกษา, 12 พฤษภาคม 2561)

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตได้ตามสถานการณ์ต่าง ๆ กล่าวได้ว่าแนวโน้มกระบวนการเรียนรู้ในการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญในระยะแรกเริ่มก่อตั้งชุมชนก่อนมีการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ ยุคนี้ชุมชนมอญมีขนาดเล็ก มีการปฏิสัมพันธ์ทั้งในชุมชนชาติพันธุ์เดียวกันและต่างกลุ่มชาติพันธุ์สูง มีผู้นำทางจิต

วิญญาณ ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางความรู้ ผู้นำทางภูมิปัญญา ถึงแม้ท่านจะไม่ได้มีตัวตนอยู่ในโลกนี้แล้วก็ตาม แต่บทบาทของท่านยังสร้างชุมชนจินตนาการแห่งการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญมีการเคลื่อนไหวตามบริบทสังคม เกิดจากการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมของคนต่างกลุ่มในดินแดนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการนำเอาประวัติศาสตร์มารับใช้ปัจจุบัน เลือกสรรความแตกต่างทางวัฒนธรรมมาเป็นสัญลักษณ์เพื่อรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญต้องดิ้นรนในการได้มาซึ่งสัญชาติเพื่อสิทธิต่าง ๆ จากรัฐไทย ทำให้ต้องมีการเรียนรู้ในการปรับตัวผสมผสานกลมกลืนทางชาติพันธุ์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายและเลื่อนไหลไม่หยุดนิ่ง มีการเลือกใช้อัตลักษณ์บางอย่างเพื่อต่อรองประนีประนอม เมื่อต้องการปฏิสัมพันธ์กับสถานการณ์ของสังคมที่แตกต่างกัน ภายใต้สังคมปัจจุบันทั้งการพัฒนาโดยรัฐไทย กระแสการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ การค้าชายแดน และการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มหลากหลายพหุชาติพันธุ์ ดังนั้นมอญบ้านวังกะได้ดำรงรักษาอัตลักษณ์ของตนมาตลอด ระยะเวลายาวนานตั้งแต่การกำเนิดขึ้น โดยสร้างสำนึกร่วมกันผ่านระบบภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งอัตลักษณ์ชุดนี้ได้ถูกส่งผ่านสู่การเรียนรู้ ผสมผสาน ทำให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและสามารถรักษาพรหมแดนทางชาติพันธุ์ของตน

กล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมีความผูกพันกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิศาสตร์ ป่าเขา ต้นไม้ สายน้ำ อากาศ พืชพรรณ ลำธาร แม่น้ำ ฯลฯ โดยธรรมชาติเหล่านี้สามารถสัมผัสรับรู้ได้ทั้งทางกายภาพ รับรู้ได้ด้วยจิตใจและความรู้สึก การเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญเป็นการเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติด้วยลักษณะของการพึ่งพาอาศัยและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน เช่นเดียวกับความสัมพันธ์เป็นไปอย่างพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันเป็นสังคมผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงาน ผลผลิตและความรู้ใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ตั้งแต่การอพยพเข้าสู่ดินแดนขังชะบุรี และหลังจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมในการไปมาหาสู่ร่วมงานบุญประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะต้องเรียนรู้ พื้นที่ในการสร้างสรรค์ความรู้ เวลา และวิธีการเรียนรู้ ตลอดจนผลของการเรียนรู้ และด้วยกระบวนการที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญสร้างขึ้นจากการเข้าไปสัมผัสทำความเข้าใจและเรียนรู้กับสิ่งที่อยู่ในวิถีทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานซึ่งจะเป็นคนแทนตัว และสืบทอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนรุ่นหลังต่อไป การเรียนรู้ในการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กับธรรมชาติ สร้างความรู้ขึ้นมาจาก

การดำรงชีวิต โดยชุดความรู้เหล่านั้น ได้แก่ความรู้ด้านภาษา การแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย ดนตรี ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ความรู้เหล่านั้นเกิดจากการที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องของเป็นบริบทแวดล้อมอยู่ในวิถีชีวิตและมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตเช่นนี้เองที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นด้วยตัวเองและส่งผ่านถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น

สรุปผลและอภิปรายผล

1. **อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ** อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะพบสิ่งที่เด่นชัดของชุมชนทั้งหมด 7 ด้าน ได้แก่ ภาษา ที่อยู่อาศัย การแต่งกาย อาหาร ดนตรีและการรำ พิธีกรรม ความเชื่อ และประเพณี เพื่อเห็นสภาพโดยรวมของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งอาจจะมีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญมีการไม่คงที่ แปรผันไปบ้าง สอดคล้องกับ สุเอ็ด คชเสนี (2527) ที่กล่าวว่า ในปัจจุบันนี้ความนิยมในการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของคนในชุมชนมอญมีน้อยลงไปตามลำดับ ซึ่งคงจะต้องโทษว่าเป็นเพราะสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งปัญหาการศึกษาของคนสมัยใหม่ที่เห็นว่สิ่งเหล่านี้เป็นของล้าสมัยและปราศจากคุณประโยชน์ ยกตัวอย่าง การนับถือผี ในหลายแห่งก็เคยเลิกไปแล้ว เพราะเห็นว่าไม่เคยให้คุณค่าแต่อย่างใดแต่มีให้โทษเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามทัศนะของ สุเอ็ด คชเสนี (2527) อาจไม่ได้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนมอญบ้านวังกะได้ทั้งหมด เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะนั้น เป็นกลุ่มมอญใหม่ ซึ่งอพยพเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. 2491 เป็นต้นมา และยังมีการอพยพเข้ามาอีกหลายระลอกซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชน ในความเป็นจริงแล้วชุมชนมอญบ้านวังกะ ยังคงพยายามนิยามความชัดเจนในเรื่องความเป็นมอญ และพยายามจะดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญไว้เพื่อป้องกันตัวเองเป็นมอญ เพื่อสามารถให้วัฒนธรรมที่นี้มาสร้างมูลค่าเพิ่มต่อการชุมชนต่อไป ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของ Clifford Geertz (1973) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีความเป็น Primordial Attachment ซึ่งมีติดตัวมาตั้งแต่เกิด เช่น ความผูกพันของระบบเครือญาติ ศาสนา ภาษา และพฤติกรรมทางสังคม เป็นลักษณะร่วมและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มเดียวกัน สารสำคัญอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นการแสดงออกซึ่งการทวนกระแสความเชื่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ที่มีขอบเขตและตำแหน่งแห่งที่ตายตัว การข้ามไปมาระหว่างวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทาง

ชาติพันธุ์นั้นแปรผันไปตามสถานการณ์การค้นพบหน่วยหรือขอบเขตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา

กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมีอัตลักษณ์หลากหลายและผันแปรไม่หยุดนิ่ง มีการเลือกใช้อัตลักษณ์บางส่วนเพื่อต่อรอง ประนีประนอม เมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับสภาพสังคมที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะชุมชนบ้านวังกะท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ได้รับการสืบทอดและนำมาใช้สร้างเป็นพรมแดนชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญมีทั้งหมด 4 ประการ คือ (1) จิตสำนึกของความเป็น “มอญ” (2) การมีสายเลือดมอญ (3) การรู้จักประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติมอญ และ (4) ความเคร่งครัดด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งข้อค้นพบของผู้วิจัยนี้สอดคล้องเพียงบางส่วนกับงานวิจัยของ วันดี สันติวุฒิเมธี (2545) โดยมีสนามวิจัยอยู่ที่บ้านเปียงหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ที่กล่าวว่ากลุ่มชาติพันธุ์ดาร์งอยู่ได้ คือ จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ที่ทำให้เส้นพรมแดนทางชาติพันธุ์เกิดความเปลี่ยนแปลง หลังเมียนมาจะเกิดสัญญาปางโหลง และกระบวนการเลือกสรรอัตลักษณ์เพื่อสร้างพรมแดนชาติพันธุ์ของตนในการประนีประนอมกับรัฐไทย โดยอัตลักษณ์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ในสภาพแวดล้อมในลักษณะที่ท้าทาย ต่อรอง และประนีประนอม นอกจากนี้ ข้อค้นพบของผู้วิจัยยังแตกต่างกับ วันดี สันติเมธี (2545) ในประเด็นตัวบ่งชี้อัตลักษณ์ความเป็นมอญ 4 ประการ คือ การสืบสายเลือดทางฝ่ายชายในการนับถือผีบรรพชน การแต่งกาย การใช้ภาษา พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติในรอบปี ซึ่งสนามการวิจัยกลับพบว่าอัตลักษณ์ดังกล่าวเหล่านี้ลดความสำคัญลงอย่างมากในการสืบทอดความเป็นมอญ ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การมีเพียงสำนึกแห่งความเป็นมอญก็สามารถรักษาและสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นมอญไว้ได้

2. กระบวนการเรียนรู้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ โดยนำเสนอผ่านแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม โดย Julian Steward, 1949 (อ้างใน นิยพรธน วรณศิริ, 2550) นักมานุษยวิทยาอเมริกัน ได้อธิบายแนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญ คือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อม เป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม นิเวศวิทยา

วัฒนธรรมเป็นการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยยึดความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้อันได้แก่ เป้าหมายการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้ และผู้ถ่ายทอดความรู้ ความรู้ที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะต้องเรียนรู้ พื้นที่ในการสร้างสรรค์ความรู้ เวลา และวิธีการเรียนรู้ ตลอดจน ผลของการเรียนรู้ และด้วยกระบวนการที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญสร้างขึ้นจากการเข้าไปสัมผัส ทำความเข้าใจและเรียนรู้กับสิ่งที่อยู่ในวิถีทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญได้ถ่ายทอดความรู้ ให้แก่ลูกหลานซึ่งจะเป็น “คนแทนตัว” และสืบทอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนรุ่นหลังต่อ ๆ มา การเรียนรู้ในการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กับธรรมชาติ สร้างความรู้ขึ้นมาจากการดำรงชีวิต โดยชุดความรู้เหล่านั้นได้แก่ความรู้ด้านภาษา การแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย ดนตรี ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ความรู้เหล่านี้เกิดจากการที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องเป็นบริบทแวดล้อมอยู่ในวิถีชีวิตและมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตเช่นนี้เองที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นด้วยตัวเองและส่งผ่านถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น

ความสัมพันธ์ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ผ่านมนุษย์กับมนุษย์ กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ ตามกลางพลวัตการปฏิสัมพันธ์ที่สืบทอดกันเป็นระยะเวลานาน จึงอาจจะมีการแลกเปลี่ยน การหยิบยืม การผสมผสาน และการกลืนกลายทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดเรียนรู้และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ที่แตกต่างไปจากเดิม ขณะเดียวกับการปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์และต้องดำรงอัตลักษณ์ และพรมแดนทางชาติพันธุ์ของตนไว้ เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญในพื้นที่บ้านวังกะแห่งนี้ที่พยายามเรียนรู้ในการปรับตัวอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อม และการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ความสัมพันธ์ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ผ่านมนุษย์กับธรรมชาติ การเข้าไปสัมผัสและเรียนรู้ธรรมชาติกับแหล่งน้ำ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มอญในชุมชนบ้านวังกะสามารถสร้างระบบความรู้เกี่ยวกับการจัดการน้ำ โดยผ่านการสังเกตทิศทางการไหลของน้ำ ตลอดจนการสังเกตถึงคุณลักษณะของพืชพรรณชาติพันธุ์ที่อยู่ในท้องถิ่นเพื่อนำมาช่วยในการปิดกั้นหรือช่วยกระจายน้ำให้เอื้อประโยชน์ต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมในชุมชน ทั้งนี้การเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนมีต่อกัน ทำให้เกิดความภูมิใจ ช่วยกันสร้างประติมากรรมที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งปัจเจกและต่อส่วนรวม

เช่นเดียวกับข้อค้นพบของ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2552) กระบวนการเรียนรู้ อยู่ใน รูปแบบกระบวนการซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการ เรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ กระบวนการเรียนรู้ การเกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ การเรียนรู้เพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อทำ การเรียนรู้เพื่อเป็น การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน กระบวนการ เรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตได้ตามสภาพการณ์ที่ สังคมเปลี่ยนไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณบ้านน้ำผึ้ง ศรีสวัสดิ์ ที่อนุญาตให้ผู้วิจัยพักอาศัยที่บ้านระหว่างลงภาคสนาม พื้นที่เก็บข้อมูลภายในชุมชน ตลอดจนการนำทาง แนะนำสถานที่ รวมทั้งบุคคลให้ข้อมูลหลักใน การศึกษา ที่ขาดเสียไม่ได้ คือ พี่ ป้า น้า อา กลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านวังกะ ที่ให้ผู้วิจัยเข้าไป มีส่วนร่วมกับวิถีชีวิต ศึกษา เรียนรู้ แบ่งปัน ล้วนมีส่วนสร้างให้เกิดประสบการณ์จริงต่อความรู ทางการศึกษาและมานุษยวิทยาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ “ความเป็นมนุษย์” ด้วยตัวมันเอง หากไม่เช่นนั้นแล้ว งานวิจัยเล่มนี้คงเกิดขึ้นไม่ได้ รวมทั้งบุคคลที่ผู้วิจัยไม่ได้ทำความรู้จักโดยตรง แต่ถือว่าเป็นผู้สร้างปรากฏการณ์ให้ผู้วิจัยได้สังเกตและศึกษาอย่างมีส่วนร่วม

เอกสารอ้างอิง

เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์. (2549). กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีชายแดนกลุ่ม

ชาติพันธุ์มอญและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพม่าและไทย: กรณีศึกษาชุมชนมอญ

ในจังหวัดกาญจนบุรี. สาขาวิชาสหวิทยาการ ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิยพวรรณ วรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส จำกัด.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของ

นักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วสันต์ บัญญาแก้ว. (2555). ลือข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อเมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า. เชียงใหม่: วนิตาการพิมพ์.

วันดี สันติวุฒิเมธี. (2545). **กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย – พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.**

วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุเอ็ด คชเสนี. (2527). วัฒนธรรมประเพณีมอญ. **เมืองโบราณ.** 10 (3). 50 – 63.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง และประกาศรี คำสะอาด. (2550). ที่บ้านวังกะ ผังวัดวังกะ สังขละบุรี.

วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 26 (1-2) 49 – 74.

Avery, M., B. Auvine, B. Streibel, and L. Weiss. (1981). **Building United Judgment: A handbook for consensus decision making.** Madison: The Center for Conflict Resolution. Also available at: <http://www.archive.org/details/BuildingUnitedJudgmentAHandbookForConsensusDecisionMaking>

Geertz, C. (1973). **The integrative revolution: Primordial sentiment and civil politics in the state, in the interpretation of cultures: selected essays,** New York: Books.

Winchakul, T. (1999). **Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation.** Honolulu: University of Hawaii Press.